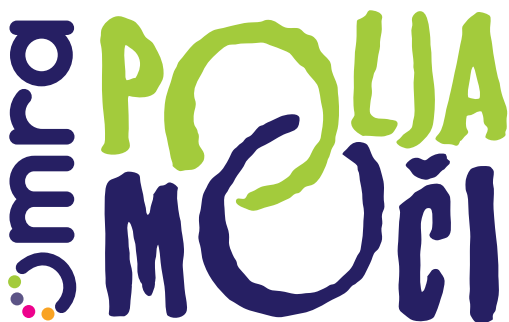

KMETOVATI IN DOBRO ŽIVETI: DELO, ODNOSI IN POLJA MOČI

pmrc **POLJA**
MOČI

KMETOVATI IN DOBRO ŽIVETI: DELO, ODNOSI IN POLJA MOČI

FARMING AND LIVING WELL:
WORK, RELATIONSHIPS, AND FIELDS
OF STRENGTH

Uredila: Nataša Dernovšček Hafner in Dino Manzoni

Založba ZRC

KMETOVATI IN DOBRO ŽIVETI: DELO, ODNOSI IN POLJA MOČI

Uredila: Nataša Dernovšček Hafner in Dino Manzoni

Recenzenta monografije: Mojca Zvezdana Dernovšek in Dan Podjed

Recenzentki in recenzenta prispevkov: Mojca Zvezdana Dernovšek, Dan Podjed,

Nataša Dernovšček Hafner, Dino Manzoni

Jezikovni pregled: Ana Glavina

Izdajatelj: ZRC SAZU, Družbenomedicinski inštitut

Zanju: Lilijana Šprah

Založila: Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanjo: Oto Luthar

Glavni urednik založbe: Aleš Pogačnik

Avtor naslovnice: Danilo Lah

Avtorji fotografij: Nataša Dernovšček Hafner, Danilo Lah, Blaž Lenček, Boštjan Podlogar

Oblikovanje in prelom: Sara Munda

Tisk: Present, d. o. o.

Naklada: 300

Ljubljana, oktober 2026

Prva izdaja, prvi natis / Prva e-izdaja

Publikacija je v PDF-različici dostopna tudi na spletni strani:

<https://www.omra.si/poljamoci>

Delo je zaščiteno z mednarodno licenco Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (priznanje avtorstva, deljenje pod istimi pogoji):

<https://doi.org/10.3986/9789610511793>

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID 293022467

ISBN 978-961-05-1178-6

E-knjiga

COBISS.SI-ID 292896259

ISBN 978-961-05-1179-3 (PDF)

KNJIGI NA POT

DOBRO POČUTJE LJUDI, KI KMETUJEJO: DELO, ODNOSI IN MOŽNOSTI DELOVANJA

Dino Manzoni in Nataša Dernovšček Hafner

Kmetovanje povezuje področja življenja, ki so v številnih drugih delovnih okoljih jasneje razmejena. Kmetija je prostor dela in bivanja, družinskih odnosov in gospodarskih odločitev, skrbi za ljudi, živali in zemljo. Je tudi pomemben vir identitete in vrednot. Ritem dela določajo letni časi, vreme, potrebe živali in rastlin ter razmere, na katere posameznik pogosto nima neposrednega vpliva. Z delom se prepletata družinsko življenje in odločanje o prihodnosti kmetije. Sprememba na enem področju zato hitro vpliva tudi na druga: zmanjšana zmožnost za delo se lahko odrazi v gospodarskem položaju, delitvi družinskih obveznosti in posameznikovem doživljanju samega sebe.

Pričujoča monografija, nastala v okviru projekta *PoljaMoči*, izhaja iz te prepletenosti. Trinajst prispevkov iz različnih disciplinarnih in metodoloških izhodišč raziskuje pogoje, v katerih se oblikuje počutje ljudi, ki kmetujejo. Dobro počutje je pri tem razumljeno v povezavi z materialnimi, odnosnimi, kulturnimi in institucionalnimi pogoji, v katerih ljudje živijo in delajo, ter z možnostmi ljudi, da se na te pogoje odzivajo in uresničujejo načine življenja in dela, ki so zanje pomembni. Tematski razpon sega od psihosocialnih obremenitev, skupnostnega in družinskega življenja ter izgorelosti do tehnologije, podnebnih sprememb, migracij, prepoznavanja tisk in iskanja pomoči. Povezuje jih razumevanje, da se počutje oblikuje v prepletu medosebnih odnosov, zahtev vsakdanjega življenja in kulturnih praks, skozi katere ljudje doživljajo sebe in svet okoli sebe.

Stiske se v tej perspektivi oblikujejo v razmerju med zahtevami življenjskega in delovnega okolja in možnostmi odzivanja nanje. Njihov nastanek, trajanje in možnosti razbremenitve so povezani z načini, kako so delo, odgovornost, tveganja in viri podpore porazdeljeni med posameznike, družine, skupnosti, trge in institucije. Razumevanje dobrega počutja zato vključuje tudi vprašanje, koliko lahko ljudje vplivajo na okoliščine, v katerih obremenitve nastajajo, in

kakšne možnosti imajo za počitek, razbremenitev, podporo in sodelovanje pri odločitvah, ki vplivajo na njihovo življenje.

Izraz *ljudje, ki kmetujejo* označuje raznolikost položajev, ki jih formalni status nosilca kmetije zajame le deloma. V kmetijstvo so s svojim delom in vsakdanjim življenjem vpeti ljudje različnih spolov in generacij, z različnimi družinskimi vlogami, ekonomskimi in pravnimi položaji in z različnim dostopom do virov pomoči. Te okoliščine sooblikujejo izpostavljenost obremenitvam in možnosti odzivanja nanje. Vplivajo tudi na to, čigavo delo in katere izkušnje postanejo družbeno vidni, katere potrebe so prepoznane in kako dostopne in uporabne so posameznikom pravice, podpora in drugi viri.

V tem okviru se vprašanje dobrega počutja povezuje tudi z vprašanjem moči. Kaže se v porazdelitvi odgovornosti, dostopa do podpore in časa za razbremenitev ter v možnostih vplivanja in sodelovanja pri odločitvah. Pomen razpoložljivih virov je odvisen od konkretnega življenjskega položaja, organizacije dela, odnosov in časa, ki ga ima posameznik na voljo. Vprašanje virov je tako povezano z možnostmi delovanja, ki jih ti viri ljudem v njihovem vsakdanjem življenju dejansko odpirajo.

Monografija sledi temu loku: začne se pri okoliščinah, v katerih nastajajo in se kopičijo vsakdanje delovne in druge obremenitve, nato se posveti njihovemu prepoznavanju in razlogom, zaradi katerih nekatere stiske ostajajo neizrečene ali spregledane. V zadnjem delu se težišče premakne k podpori, sodelovanju, institucionalnim ureditvam in pogojem, ki širijo ali omejujejo možnosti odzivanja na zahteve okolja.

Začetna poglavja razkrivajo, kako tesno so psihosocialne obremenitve vpete v vsakdanjo organizacijo dela in življenja na kmetiji. Ocena z orodjem OPSA med izrazitejšimi področji izpostavlja delovni čas, obseg, tempo dela in odgovornost, povezana z vodenjem kmetije. Pomembne so tudi fizične zahteve in značilnosti delovnega okolja. Občutek odgovornosti za uspeh kmetije je lahko vir smisla, poklicne identitete in zadovoljstva, ob dolgotrajnih obremenitvah pa se možnosti za počitek in okrevanje zmanjšujejo. Čas je pri tem pomemben in omejen vir. Njegovo razpoložljivost določajo potrebe živali in rastlin, sezonske obremenitve, vreme in nujnost opravil, ki jih je težko odložiti.

Analiza družinskega kmetovanja razkrije še organizacijsko razsežnost teh obremenitev. Delo na kmetiji in skrb za gospodinjstvo potekata v istem življenjskem kontekstu, zato se prostorske in časovne meje med delom, domom in prostim časom nenehno prekrivajo. Bolezen, poškodba ali druge okoliščine, ki zmanjšajo zmožnost za delo, lahko vplivajo na delovanje celotne kmetije in gospodinjstva. Nujna opravila je treba prerazporediti, izpad delovne

sile nadomestiti ter hkrati obvladovati gospodarske posledice in družinske obveznosti. Družinske in druge neformalne mreže so pri tem dragocene, njihova zmožnost razbremenitve pa je odvisna od tega, ali je na voljo kdo, ki lahko prevzame dodatne obveznosti. V že obremenjenem gospodinjstvu pomoč pogosto pomeni prerazporeditev dela med njegove člane. Pri tem se pokažejo tudi razlike med spoloma. Skrbstvene, gospodinjske in kmetijske obveznosti niso nujno enakomerno razporejene; podobno velja za dostop do prostega časa in socialne varnosti ter za možnosti sodelovanja pri odločitvah o delu in prihodnosti kmetije.

Kvalitativna študija izgoreslosti pri slovenskih kmeticah in kmetih kaže, kako se dolgotrajno nesorazmerje med zahtevami dela in življenjskega okolja ter možnostmi okrevanja izraža v telesnem in psihičnem počutju. Izčrpanost, težave s spanjem in zmanjšana delovna zmožnost lahko postopoma vplivajo tudi na doživljanje samega sebe in občutek lastne vrednosti. Kmetovanje je pogosto povezano z družinsko tradicijo, življenjem na podeželju in kulturnimi predstavami o tem, kaj pomeni biti »dober kmet«. Z njimi so povezane vrednote vztrajnosti, delavnosti in samostojnosti, ki jih izpostavlja več prispevkov v monografiji. V kmečkem okolju so lahko pomemben vir ponosa in občutka kompetentnosti, njihov pomen pa se spreminja glede na okoliščine. Vztrajnost lahko pomaga pri soočanju z zahtevnim in nepredvidljivim delom, ob dolgotrajni preobremenjenosti pa lahko krepí pričakovanje, da je treba nadaljevati kljub slabšemu telesnemu in psihičnemu počutju. Tako se lahko izčrpanost še pogloblja, razbremenitev oziroma iskanje pomoči pa se vse bolj odlagata. Ideal »dobrega kmeta« tako povezuje kolektivne vrednote, pričakovanja okolice in posameznikovo doživljanje lastne vloge in sooblikuje predstave o sprejemljivih oblikah skrbi zase in podpore.

Razmerje med zahtevami, odgovornostjo in možnostmi vplivanja dobi novo razsežnost pri tehnološkem posodabljanju in digitalizaciji kmetijstva. Digitalne tehnologije lahko olajšajo delo in podprejo odločanje, obenem pa uporabnika tesneje vežejo na podatkovne, programske in servisne sisteme. Zahteve po stalnem spremljanju in interpretiranju informacij lahko povečujejo kognitivno in psihično obremenitev posameznika. Posebno težo dobijo, kadar uporabnik nosi odgovornost za posledice svojih odločitev, njegov vpliv na pogoje delovanja sistemov pa ostaja omejen. Pojem strukturnega tehnostresa zato povezuje psihosocialne obremenitve z vprašanji avtonomije in razmerjem med odgovornostjo in dejanskimi možnostmi odločanja ter vplivanja v digitalno posredovanem delovnem okolju.

Mednarodno in metodološko perspektivo monografije razširja prispevek Lie Bryant, ki izkušnje avstralskih kmetic v času suše obravnava z vidika njihove telesne, čustvene in materialne vpetosti v okolje. Suša v njihovih pripovedih posega v celotno življenje kmetije: v skrb za živali in zemljo, družinske odnose in predstave o prihodnosti. Stiska se oblikuje v odnosih z ljudmi, živalmi, zemljo in vremenskimi razmerami, skozi ta razmerja pa posameznica doživlja tudi samo sebe in svoj položaj v svetu. Takšna relacijska perspektiva poudarja tesno povezanost človekovega počutja z materialnim in družbenim okoljem, v katerem živi in dela. Zemlja in kraj sta del odnosov, identitete in vsakdanjih praks, skozi katere ljudje doživljajo sebe in oblikujejo predstave o prihodnosti in dobrem življenju. Participativni raziskovalni pristop, občutljiv tudi za senzorične razsežnosti izkušnje, obenem opozarja, da način raziskovanja sooblikuje, katere izkušnje postanejo vidne in katere ostajajo manj prepoznane. Pri ženskah na kmetijah tako stopijo v ospredje telesne in skrbstvene razsežnosti dela in načini, kako se okoljske spremembe prepletajo z njihovim vsakdanjim doživljanjem.

Vprašanje vidnosti in družbene izključenosti se odpre tudi pri migrantskih in sezonskih delavcih v kmetijstvu. Njihovo počutje oblikujejo zahteve kmetijskega dela in njihov položaj v zaposlitvenih, pravnih in širših družbenih ureditvah. Negotov pravni status, bivanjske razmere, odvisnost od delodajalca, jezikovne ovire in ločenost od družine vplivajo na občutek varnosti in omejujejo možnosti uveljavljanja pravic in iskanja pomoči. Posamezne oblike odvisnosti se lahko medsebojno krepijo, saj položaj v delovnem razmerju posega tudi v bivanje, mobilnost, dostop do informacij in storitev. Prispevek tako usmerja pozornost k skupini delavcev, ki je za delovanje sodobnega kmetijstva vse pomembnejša, v raziskavah o kmetovanju in počutju pa ostaja razmeroma malo vidna.

Začetni sklop monografije tako pokaže, da se obremenitve oblikujejo na presečišču organizacije dela, družinskih in kulturnih pričakovanj, tehnoloških in okoljskih sprememb ter družbenega položaja posameznika. Razlike med ljudmi, ki kmetujejo, se izražajo tudi v razpoložljivem času, materialnih možnostih, dostopu do podpore in vplivu na pogoje dela. Vprašanje nastajanja obremenitev se s tem poveže z njihovim prepoznavanjem in odzivanjem nanje.

Naslednji prispevki odpirajo vprašanje družbenega prepoznavanja stisk in pravočasnega in ustreznega odzivanja nanje. Raziskava pismenosti o duševnem zdravju med odraslimi prebivalci Slovenije kaže povezave s spolom, socialno-ekonomskim položajem in statusom kmetovanja. Ugotovitev, da kraj bivanja ob upoštevanju drugih spremenljivk ni statistično pomemben napovednik, kaže, da sam kraj bivanja razlik v pismenosti o duševnem zdravju ne pojasni zadovoljivo. Pozornost se s tem usmeri k prepletu socialnih položajev, življenjskih izkušenj in kulturnih norm, povezanih z odnosom do duševnega zdravja.

S prepoznavanjem stisk je tesno povezano tudi vprašanje osamljenosti. Delo na samem ima za različne ljudi različne pomene. Samota lahko omogoča odmik, zbranost in prostor zase, osamljenost pa je povezana predvsem s kakovostjo odnosov in občutkom, da človek svojih izkušenj nima s kom deliti. Tudi lokalna povezanost ima različne učinke. Krepi lahko medsebojno pomoč in pripadnost, tesna socialna bližina pa hkrati povečuje vidnost posameznika in s tem skrb za ugled in strah pred stigmatizacijo. Presejalno orodje za oceno osamljenosti, predstavljeno v prispevku, je zato predvsem izhodišče za pogovor, občutljiv za širše življenjske okoliščine posameznika.

Prepoznanje stiske je del širšega procesa iskanja pomoči. Na odločitev za iskanje pomoči vplivajo predstave o duševnem zdravju, pričakovani odzivi okolice in način organizacije podpornih storitev. Njihova uporabnost je povezana s časovno in prostorsko dostopnostjo, zaupanjem in načinom umeščenosti v konkretno življenjsko okolje. Posebno vlogo ima občutek, da strokovni delavec pozna posebnosti življenja in dela na kmetiji in razume okoliščine, v katerih se stiska pojavlja. Podobno velja za neformalne vire podpore: odnosi z družino, prijatelji in drugimi člani skupnosti so posebej dragoceni, kadar poleg čustvene opore omogočajo tudi konkretno pomoč ali razbremenitev v vsakdanjem življenju.

Skozi monografijo se jasno izriše razlika med razpoložljivostjo vira in možnostjo njegove uporabe. Formalno zagotovljena socialna pravica je lahko v praksi težko dostopna, socialne mreže se razlikujejo po zmožnosti razbremenitve pri delu, strokovne storitve pa po prilagojenosti ritmu kmečkega vsakdana. Tudi digitalni sistem z obilico podatkov uporabniku pomaga pri odločanju le toliko, kolikor so informacije razumljive, uporabne in povezane z možnostjo vplivanja. Za dostopnost vseh teh virov je ključen tudi čas. Pravica, storitev ali oblika podpore nima praktične vrednosti, kadar je ni mogoče pravočasno uveljaviti oziroma uporabiti ter uskladiti z ritmom dela, možnostmi nadomeščanja in skrbstvenimi obveznostmi. Razpoložljivi viri se tako v dejanske možnosti delovanja pretvarjajo prek konkretnih pogojev njihove uporabe.

V zadnjih prispevkih monografije se težišče premakne k skupnostnim in institucionalnim praksam in k različnim oblikam sodelovanja in vplivanja. Prispevek o občanski znanosti obravnava sodelovanje ljudi, ki kmetujejo, pri nastajanju vednosti o njihovem življenju in delu. Participacija lahko krepi zaupanje in občutek, da so njihovo znanje in izkušnje upoštevani, hkrati pa omogoča vključevanje lokalne in izkustvene vednosti v raziskovalni proces. S tem prispeva k raziskovanju vprašanj, ki so za ljudi, ki kmetujejo, neposredno pomembna, in k iskanju rešitev, prilagojenih njihovim dejanskim potrebam in okoliščinam. Obseg vpliva je pri tem povezan z načinom sodelovanja

v posameznih fazah raziskovalnega procesa, od oblikovanja vprašanj do interpretacije ugotovitev in njihove uporabe. Sodelovanje pri nastajanju vednosti vpliva tudi na to, kateri problemi postanejo vidni, kako so opredeljeni in kakšne rešitve se lahko oblikujejo.

Razmerje med odgovornostjo in možnostmi vplivanja je v ospredju tudi v analizi tržnega povezovanja med pridelovalci sadja. Odločitve o sodelovanju se oblikujejo skozi izkušnje na trgu, odnose zaupanja in presoje pravičnosti. Ko se pogajalski položaj kmetov slabša, odgovornost za izboljšanje razmer pa ostaja predvsem na njih, se spreminjata tudi pogled na prihodnost kmečkega poklica in presoja smiselnosti sodelovanja. Tržni odnosi se tako kažejo kot prostor moralnih presoj o pravičnosti in odgovornosti ter kot okvir, v katerem se oblikujejo možnosti posameznega pridelovalca za odločanje, pogajanje in skupno delovanje.

Na področju dolgotrajne oskrbe na podeželju postane pomen sistemskih ureditev in podpornih služb še izrazitejši. Prispevek o demenci poudarja, da je kakovost podpore odvisna od dostopnosti in medsebojne povezanosti potrebnih storitev, informacij, prevoznih možnosti in usklajenosti delovanja različnih izvajalcev. Kadar morajo družinski člani na kmetiji poleg kmetovanja sami načrtovati in usklajevati različne oblike skrbi za bližnjega, prevzemajo tudi koordinacijsko vlogo, za katero bi moral poskrbeti organiziran sistem dolgotrajne oskrbe. Njihova obremenjenost zato kaže širše značilnosti socialne in skrbstvene infrastrukture: njeno dostopnost, povezanost in sposobnost, da posameznikom in družinam omogoči dejansko razbremenitev.

Monografijo sklene razprava o etnografsko obveščenih javnozdravstvenih evidencah, s katero vprašanje vidnosti preide na raven institucij in politik. Evidence, omejene na osebe s formalnim statusom kmeta, zajamejo le del ljudi, ki na kmetiji dejansko delajo, evidentirani zdravstveni dogodki pa le del njihovih širših posledic za delovanje kmetije in gospodinjstva. Neformalno delo, delo kljub boleznim, skrbstvene obremenitve in duševne stiske so v obstoječih podatkovnih sistemih zato pomanjkljivo zajeti. Etnografsko obveščen pristop omogoča povezovanje kvantitativnih podatkov z dejanskimi delovnimi procesi, življenjskimi okoliščinami in širšim kontekstom dogodkov, ki vplivajo na zdravje ljudi, ki kmetujejo. Ob tem se odpira tudi vprašanje namena zbiranja podatkov. Njihova javnozdravstvena vrednost je v ustrežnejšem prepoznavanju potreb različnih skupin ljudi, ki kmetujejo, usmerjanju preventivnih dejavnosti in podpori konkretnim sistemskim izboljšavam – od razbremenitve pri delu do svetovanja in psihosocialne podpore.

Način, kako evidence določajo, kdo je v njih prepoznan kot kmet in katere izkušnje postanejo zdravstveno relevantne, sooblikuje institucionalno vidnost različnih oblik dela, obremenitev in potreb. Ta vidnost vpliva tudi na to, katere potrebe lahko postanejo predmet javnih ukrepov. Vprašanje vidnosti se tako skozi monografijo pojavlja na različnih ravneh: v medosebnih odnosih in lokalnih skupnostih, v raziskovanju in podpornih sistemih, nazadnje pa v institucionalnih kategorijah in evidencah, skozi katere družba prepoznava probleme in nanje odgovarja.

Monografija je namenjena raziskovalkam in raziskovalcem, strokovnjakinjam in strokovnjakom na področjih zdravstva, socialnega varstva in kmetijskega svetovanja, stanovskim organizacijam, lokalnim skupnostim in oblikovalkam in oblikovalcem politik. Njena interdisciplinarnost odraža značaj obravnavanega področja: počutje na kmetiji se oblikuje v prepletu delovnih procesov, zdravja, družinskega življenja, ekonomskih razmer, okolja, kulture in javnih politik. K povezovanju teh ravni prispeva tudi metodološka raznolikost monografije. Kvantitativni pristopi se dopolnjujejo s kvalitativnimi, etnografskimi in participativnimi, empirične študije pa s pregledi literature in konceptualnimi analizami. Nekateri prispevki izhajajo iz slovenskega prostora, drugi prinašajo mednarodne perspektive. Monografija tako omogoča povezovanje različnih oblik znanja in prepoznavanje povezav, ki bi znotraj posameznih disciplin lažje ostale spregledane.

Skupno branje prispevkov pokaže, da se posameznikovo spoprijemanje z obremenitvami vedno odvija v širših kontekstih, v katerih te obremenitve nastajajo, se kopičijo in porazdeljujejo. Možnosti ohranjanja dobrega počutja se oblikujejo skozi dostop do počitka in razbremenitve, socialno varnost, podporo, kakovost odnosov in sodelovanje pri odločitvah, ki vplivajo na delo in življenje. Podpora dobremu počutju je zato povezana tudi s spreminjanjem pogojev, v katerih ljudje živijo in delajo.

V tej perspektivi je dobro počutje ljudi, ki kmetujejo, tesno povezano z dolgoročno socialno in ekonomsko vzdržnostjo kmetovanja. Prihodnost kmetij je povezana s pogoji, v katerih lahko ljudje dolgoročno živijo in svoje delo opravljajo varno in na način, ki omogoča ohranjanje zdravja in dobrega počutja. Ti pogoji vključujejo čas za počitek in okrevanje, dostop do socialne varnosti in podpore ter sodelovanje pri odločitvah, ki vplivajo na njihovo delo in življenje. Oblikujejo jih organizacija dela, kakovost odnosov, materialni viri, delovanje podpornih sistemov in pravičnost ekonomskih, tehnoloških in institucionalnih ureditev.

Dobro počutje se tako oblikuje v razmerju med zahtevami, odgovornostjo, razpoložljivimi viri in dejanskimi možnostmi delovanja. Te možnosti so med ljudmi različno porazdeljene glede na organizacijo dela, materialne in časovne pogoje, odnose, družbeni in pravni položaj, dostop do podpore ter sodelovanje pri odločitvah. V teh razmerjih se oblikuje tudi moč: posamezne ureditve in odnosi lahko ljudem možnosti delovanja odpirajo, širijo ali omejujejo. Prav način, kako so te možnosti porazdeljene, oblikuje *polja moči*.

PREDGOVOR

MOČ NI V TEM, DA VSE NOSIMO SAMI: od projekta neMOČ podeželja do PoljMoči

Andreja Grobiša in Doris Letina,
Zveza slovenske podeželske mladine

Na kmetiji se odgovornosti ne naučiš. Vanjo se rodiš. Ta odgovornost ne pride ob prevzemu kmetije, ob tvoji polnoletnosti ali koncu šolanja. Tam je že (veliko) prej. V zgodnjih jutrih, v (neizrečenih) prošnjah: »Samo še to naredi, preden greš.« in v občutku, da se delo (nikoli) ne konča, samo prestavi na jutri. Zgodi se v pogledu starejših, ki jim ni treba veliko povedati, da razumeš, kaj pomeni vztrajati.

In potem rasteš. Rasteš ob delu, zemlji, živalih, družini, nasadih in pričakovanjih. Rasteš v nekoga, ki zna prijeti, prevzeti, potrpeti. Ki zna stisniti zobe, ko je treba. In pogosto je treba. Ampak nekje vmes se zgodi nekaj, česar dolgo sploh ne opaziš. Začneš verjeti, da moraš vse nositi sam/-a. Da moraš. Vedno in vedno znova. Ker so zmogli (tudi) drugi. Ker je bilo vedno tako. Ker je treba. Ker kdo drug pa bo?

In ravno tukaj se je pred leti odprla ena pomembnejših zgodb Zveze slovenske podeželske mladine. Projekt **neMOČ podeželja**. To je projekt, s katerim smo začeli razbijati trdno zakoreninjene stigme duševnega zdravja, spodbudili in omogočili oblikovanje zaposlitve na področju psihosocialne pomoči kmetom skupaj s tistimi, ki so govorili iz svojih izkušenj, znanj ali opažanj. To je tudi projekt, ki ni govoril zgolj o šibkosti. Ravno nasprotno, govoril je o pogumu. O pogumu odpreti teme, ki jih je podeželje dolgo nosilo »v sebi«. O pritiskih, duševnem zdravju, osamljenosti, odnosih, (so)razmerjih, pričakovanjih, zgaranosti. O tem, kaj se zgodi, ko človek predolgo drži vse skupaj in ne najde prostora, da se komu o tem zaupa (preden je prepozno). Bil je eden tistih projektov, ki niso ostali samo projekt. Ostal je med ljudmi. Ker smo v njem prvič zares slišali nekaj, kar je bilo ves čas prisotno, samo izrečeno ne. Da mladi na podeželju niso samo prevzemniki kmetij in navidežno upanje za vse generacije pred seboj. Niso samo »nosilci tradicije«, prihodnosti in razvoja. So ljudje. S svojimi dvomi, vprašanji in mejami. In tudi s svojo močjo. Zato se zgodba ni mogla končati tam.

Skoraj naravno se je pot nadaljevala v projekt **PoljaMoči**. Po vprašanju: »Kaj nas lomi?« namreč slej ko prej pridejo vprašanja: »Kako prepoznamo, da ne zmoremo več? Kdaj utrujenost ni več samo utrujenost? Kdaj človek ne potrebuje nasveta, ampak poslušalca? In ali sploh znamo prositi za pomoč? Kje?«

Na nujnost iskanja odgovorov nas opozarjajo tudi podatki, izkušnje s terena in strokovna opažanja, ki kažejo, da se kmečko prebivalstvo pogosto sooča s stiskami, ki jih je zaradi narave in posebnosti kmečkega dela treba naslavljal prilagojeno in celovito.

PoljaMoči niso iskala idealnega podeželja. Iskala so tisto, kar se za idilično zgodbo skriva – resnično podeželje. Takšno, kjer je mlad človek lahko hkrati prevzemnik in nekdo, ki še išče svojo pot. Kmet in partner. Vodja in tisti, ki je utrujen. Ambiciozen in negotov. Močan in ranljiv. Takšno podeželje, kjer ni treba biti popoln, da si preprosto dovolj.

In mogoče je ravno to največja vrednost te naše zgodbe. Da moč ni bila razumljena kot nekaj velikega ali junaškega. Moč je bila že v poslušanju. V tem, da si ostal/-a na delavnici še deset minut dlje. Da si prvič nekaj povedal/-a naglas. Moč je bila v pogovoru. V tistem stavku: »Jaz sem mislil/-a, da sem edini/-a.« V pogledu nekoga, ki ni razlagal, ampak je samo prikimal. Tudi v tem, da si mogoče začel/-a razmišljati drugače. Da si nehal/-a verjeti, da moraš vse nositi sam/-a. Predvsem pa, da si spoznal/-a, kako si lahko sam/-a pomagaš, kako lahko pomagaš komu, ki ti je blizu, in kje poiskati strokovno pomoč.

Težko je bilo spoznati in si priznati, da si (se) v slišnem »našel/-la«. Sebe, svojega bližnjega. Toda ta teža je postala veliko lažja z vsemi novimi (spo)znani.

S projektom nam je uspelo združiti mlade in tiste bolj izkušene. Kmete, tiste, ki na kmetiji zgolj občasno pomagajo, družinske člane, svetovalce, zagovornike kmetov, uradnike, odločevalce, raziskovalce. Uspelo nam jih je ozavestiti. Z vsebinami in informacijami, ki bi morale priti na prav vsako kmetijsko gospodarstvo. K vsakomur, ki je kakor koli povezan s kmetijstvom. In za to si bomo prizadevali še naprej.

Ta zbornik je zato več kot navadna zbirka vsebin. Je sled predavanj, pogovorov, srečanj, vprašanj in ljudi, ki so si upali odpirati teme, ki jih pogosto prestavljamo na »bomo enkrat drugič«. Prispevki v zborniku zato izkušnje s terena dopolnjujejo z raziskovalnimi, strokovnimi in praktičnimi uvidi in ponujajo pomembno podlago za nadaljnje razumevanje in naslavljanje duševnega zdravja v kmečkem okolju.

Duševno zdravje namreč ni samo ena izmed »in« besednih zvez. Ni nekaj, kar pride za razvojem, digitalizacijo in (novimi) naložbami, temveč predvsem z ljudmi. Ker če človek ne zmore več – tudi razvoja ne bo, niti živega podeželja, še manj gorečega upanja za naše naslednike. Če želimo močno podeželje, moramo najprej videti ljudi, ki ga oblikujejo. In tudi oni (včasih) potrebujejo oporo.

Foto: Boštjan Podlogar

KAZALO

KNJIGI NA POT

DOBRO POČUTJE LJUDI, KI KMETUJEJO: DELO, ODNOSI IN MOŽNOSTI DELOVANJA

Dino Manzoni in Nataša Dernovšček Hafner

3

PREDGOVOR

MOČ NI V TEM, DA VSE NOSIMO SAMI: od projekta neMOČ podeželja do PoljMoči

Andreja Grobiša in Doris Letina

11

NEVIDNO BREME KMETOVANJA: OCENA PSIHOSOCIALNIH TVEGANJ IN NJIHOVEGA VPLIVA NA DOŽIVLJANJE PREKOMERNEGA STRESA S POMOČJO ORODJA OPSA / The invisible burden of farming: an OPSA-based assessment of psychosocial risks and their impact on excessive stress

Lilijana Šprah

17

POČUTJE V PRIMEŽU DELA IN DRUŽINE: VPOGLED V OKOLIŠČINE SLABEGA POČUTJA NA DRUŽINSKIH KMETIJAH V SLOVENIJI / Well-being caught between work and family: insight into the circumstances of ill-being on family farms in Slovenia

Majda Černič Istenič in Duška Knežević Hočevar

49

DUŠEVNO ZDRAVJE SLOVENSКИH KMETOV SKOZI PRIZMO IZGORELOSTI: KVALITATIVNA ANALIZA DEJAVNIKOV STISK IN VIROV POMOČI / The mental health of Slovenian farmers through the lens of burnout: a qualitative analysis of stressors and sources of support

Nataša Dernovšček Hafner

71

PROTISLOVJA DIGITALIZACIJE KMETIJSTVA: PLATFORMIZACIJA, STRUKTURNI TEHNOSTRES IN VPRAŠANJE AVTONOMIJE / Contradictions of agricultural digitalisation: platformisation, structural technostress, and the question of autonomy

Dino Manzoni

99

FARMING WOMEN AND THE RELATIONALITY OF DROUGHT AND DISTRESS

Lia Bryant

121

KMETICE IN POVEZANOST MED SUŠO IN STISKO

slovenski prevod / Slovenian translation

Lia Bryant

141

KMETIJSTVO, MIGRACIJE IN DUŠEVNO ZDRAVJE / Agriculture, migration, and mental health

Tisa Kučan Lah in Sanja Cukut Krilić

161

PISMENOST O DUŠEVNEM ZDRAVJU V SLOVENIJI: VLOGA SOCIODEMOGRAFSKIH ZNAČILNOSTI / Mental health literacy in Slovenia: the role of sociodemographic factors Adela Černigoj in Lilijana Šprah	183
ZGODNJE PREPOZNAVANJE OSAMLJENOSTI PRI LJUDEH, KI KMETUJEJO / Early recognition of loneliness among people who farm Barbara Vogrinec Švigelj in Dino Manzoni	199
DUŠEVNO ZDRAVJE LJUDI, KI KMETUJEJO: OVIRE PRI ISKANJU POMOČI IN VAROVALNI DEJAVNIKI / Mental health of people engaged in farming: barriers to help-seeking and protective factors Sanja Cukut Krilič in Tisa Kučan Lah	213
VLOGA OBČANSKE ZNANOSTI PRI VAROVANJU DUŠEVNEGA ZDRAVJA KMEČKE POPULACIJE / The role of citizen science in protecting the mental health of the farming population Nuša Kovačević Tojnko, Maruša Gorišek, Tatjana Rožič	235
ZAKAJ SODELOVANJE IZGUBI SMISEL? MORALNA EKONOMIJA TRŽNEGA POVEZOVANJA MED PRIDELOVALCI SADJA / Why does cooperation lose its meaning? The moral economy of market cooperation among fruit growers Mateja Slovenc Grasselli	257
SINTEZA POTREB IN KONCEPTUALNI OKVIR ZA NAČRTOVANJE SOCIALNE INFRASTRUKTURE ZA OSEBE Z DEMENCO NA PODEŽELJU / A synthesis of needs and a conceptual framework for planning social infrastructure for people with dementia in rural areas Nuša Kovačević Tojnko, David Bogataj, Tatjana Rožič	277
PRIPOROČILA ZA ETNOGRAFSKO OBVEŠČENE JAVNOZDRAVSTVENE EVIDENCE LJUDI, KI KMETUJEJO / Recommendations for ethnographically informed public health records of people who farm Duška Knežević Hočevar, Majda Černič Istenič, Lilijana Šprah	301

Foto: Blaž Lenček

projekty
POLIA
MOČI

omra
POLIJA
MOČI

ZRC SAZU

ZSPM
zveža slovenske
podeželske mladine

ZAVOD
ZRNO

